

Posudek na habilitační práci Mgr. Kamila Činátla, Ph.D., Naše české minulosti aneb jak vzpomínáme, NLN-FF UK, Praha 2014, 363 stran.

Kniha Kamila Činátla mě zaujala už před nějakou dobou, jako jedna z mála publikací, jež jsou v české historiografii věnovány paměťovým studiím. I když jsem ji tehdy četla selektivně, vnímala jsem její originální zaměření i práci s neotřelými prameny, které se obvykle jen velmi vzácně ocitají v hledáčku historického bádání. S potěšením jsem v knize nacházela podobné závěry o trendech a tendencích současné české kultury vzpomínání, jež jsem pozorovala při svých projektech zaměřených na českou paměť druhé světové války. Detailní čtení publikace pro účely oponentského posudku na mém tehdejší dojmů nic neubralo, naopak dalo více vyniknout vědeckému přínosu celé knihy, která vypovídá nejen o tom, k čemu Češi používali a používají své dějiny, ale také jak se toto používání dynamicky proměňuje v neustálých „divadlech paměti“, kde jsme všichni jak diváky, tak i herci.

Paměťová studia jsou už delší dobu velmi rychle se rozvíjejícím oborem bádání a pomalu začínají konkurovat samotné historii. Časopis *Memory Studies*, považovaný za badatelskou tribunu těchto studií, momentálně figuruje na prvním místě z celkového počtu 100 historických časopisů (5letý IF=2,047, zdroj JCR). Pro badatele v historii patrně poněkud překvapivě zjištění a možná ještě více pro české prostředí, kde tato studia až na výjimky příliš nezakotvila. Paměť je některými historiky stále považována za módní nálepku tradičního pojmu „historické vědomí“, stojícího dle nich někde na okraji zájmu historického oboru. Kulturní paměť či kultury vzpomínání, k nimž se autor v publikaci hlásí, však pracují s historií na jiném epistemologickém základě – vnímají její konstruktivní povahu i neoddelitelnost od přítomnosti, dle autora „v napětí mezi stopami minulosti a přítomnosti“ (s. 335). Velmi příznačné je, že během těch šesti let od vydání knihy se zase tolik nezměnilo. Snad s výjimkou analýzy obrazů druhých a historické paměti v období postkomunistické transformace Stanislava Holubce (Praha 2015) a monografie Tomáš Sniegoně o holocaustu v české a slovenské historické kultuře (Praha 2017) jde stále o jednu z mála autorských monografií, které na konkrétní české materii aplikují koncepty paměťových studií. Kniha i po šesti letech od vydání působí inovativním a svěžím dojmem.

Přínos publikace spočívá v analýze české kultury vzpomínání či správněji českých kultur vzpomínání, pro které si autor vybral metaforický obraz divadla. Autor nevybízí ke sledování příběhů, jež se na scéně odehrávají a které jsou tradičně náplní historického bádání i výuky dějepisu ve školách, v centru jeho zájmu se ocitají „mechanismy, podle nichž pracují dějepisné stroje“ (s. 11). Konkrétně to znamená zkoumání vzpomínkových praxí a jejich změn v průběhu zhruba posledních sto padesáti let. Auto volí pro dokumentaci procesů vzpomínání několik z kanonických událostí a paměťových míst českých dějin, jako doklad poznání mechanismů vzpomínkových procesů mu slouží i média – fotografie, filmy, literatura, jež se českých dějin dotýkají. Po zmapování svého badatelského pole, tedy dle autora „inventuře scénického skladiště české kulturní paměti“ (s. 33) se postupně v „dílčích sondách“ (s. 14) věnuje příběhu Národního divadla, v souvislosti s ním významu hereckých pamětí, dále filmům, které zobrazují kanonické události českých dějin (filmy paměti). V následující kapitole autor analyzuje ohlasy, které vyvolalo znovuvvedení Třiceti případů majora Zemana a související vzpomínkové strategie, navazuje kapitolou, v níž odhaluje, jak byla česká minulost na vybraných příkladech zobrazována ve fotografiích. Místa paměti a praktiky jejich proměn ukazuje na příkladu Svatovítské katedrály, v předposlední kapitole se věnuje literárním dílům zobrazujícím české dějiny a jejich proměnám, opět na vybraných příkladech, od konce 19. století. Poslední kapitola uzavírá malou sondou do husitské tematiky. Ta se nejprve zdá jako poněkud přebytná, když se má jednat o jakousi formu závěru se subjektivním autorským krédem. Nakonec však právě husitská tematika, poukazující ve své zábavné formě na trend k „rozostřování hranice mezi historickou skutečností a fikcí“ (s. 332), graduje závěry

předchozích kapitol a slouží autorovi jako poslední zvučný akord v mnohvrstevnaté polysymfonii, již se uzavírá toto ojedinělé divadelní představení.

K jakým závěrům autorovo „divadlo paměti“ dospělo? Na knize vnímám jako velmi cenné, že poněkud narušuje způsob, jakým jsme zvyklí vnímat historické práce, a to nejen svým metaforickým nádechem. Kapitoly ani příklady v knize obsažené nejsou řazeny chronologicky, nedá se ani říct, že by sledovaly jednotnou tematickou linku. Přesto kapitoly spolu ladí a jako celek vypovídají o tom, jak se praktiky vzpomínání na českou národní minulost proměňovaly. Informují také o tom, co mělo na jejich proměny vliv a jak proměny souvisely s aktuálním společensko-kulturním kontextem. Každá kapitola by si zasloužila samostatné hodnocení, každá nabízí velmi zajímavé postřehy a problematizuje náš vztah k minulosti. Vytahuji však jen to, co považuji z autorových závěrů souhrnně za nejpodstatnější (patrně v duchu autorského záměru nenabízet jednu jedinou verzi dějin autor mimo obecnějších konstatování rezignoval na souhrnnější závěr vyplývající z jeho „díličích sond“).

Za velmi přínosný, v českých paměťových studiích do té doby snad ještě netematizovaný, považuji poukaz na ústup od představování historie jako velkého vyprávění k historii jako subjektivním a emočním prožitkům. Tento závěr vyplývá jak z autorových analýz hereckých pamětí, tak „filmů paměti“ i literárních děl o české minulosti. Jelikož se nejedná jen o výsledek jedné díličí sondy, dá se usuzovat, že se jedná o velmi důležitý trend přítomný v české vzpomínkové kultuře. Navíc tento trend odpovídá proměnám, kterými procházejí i další evropské vzpomínkové kultury. Autor velmi správně odmítá zjednodušující vysvětlení, že se tak děje z důvodu globalizace, a nabízí posun ve vnímání úlohy paměti a vzpomínek jako takových, jež dle mého souvisí s mnoha aspekty fungování evropských společností ve druhé polovině dvacátého století, včetně její postmoderní fáze. Zároveň ale z kapitol vyplývá latentní přítomnost velkých vyprávění v české kulturní paměti a možnost jejich oživení v případě potřeby. To autorovi mimo jiné umožňuje představit historii jako fluidní a tekutou, bez fixního významu, na rozdíl od představ, v nichž jsme vyrostli a které jsou stále přítomny v dějepisném vyučování, jak naznačuje autor na příkladu poukazu na české učebnice dějepisu ve srovnání s německými.

Trend k subjektivizaci historie však souvisí s další tendencí, o které je v knize pojednáno ve více kapitolách (především *Filmy paměti* a *Naše literární minulosti*), a to trendem ke generalizaci a abstraktizaci. Autor na filmu *Lidice* a ještě příhodněji na próze Radky Denemarkové velmi názorně ukazuje, jak „česká“ minulost ztrácí kontury a stává se součástí společné evropské paměti, která ji už nevnímá jako typicky „českou“. Nejde zde o specifický národní příběh, ale o příběhy osobní, o „historii sdílenou skrze jedinečné lidské osudy“ (s. 136). Ne náhodou se v paměťových studiích před několika lety začalo mluvit o „entangled memory“, která překračuje hranice národních států a přelévá se po nadnárodním kulturně vzpomínkovém prostoru.

Za velmi originální považuji autorovu práci s prameny. Historická věda jen velmi omezeně pracuje s obrazovými či jinými materiály, autor se tak vydal na dosud málo probádané pole. Jako pramenný materiál (a vlastně i téma bádání) posloužily autorovi nejen filmy, fotografie a literární díla, ale i celý „mediální provoz“, odehrávající se například před uvedením filmu *Lidice*. Autor tento provoz dopodrobna mapuje, od webových stránek, přes facebook až k diskusím pod recenzemi na webu. Vyzdvihuji zde tisíce komentářů, které autor pro potřeby svých sond přečetl a spolu s ním je považuji za jedinečný pramenný materiál (u filmu *Lidice* 2 000 komentářů, u seriálu *Vyprávěj* další tisíce komentářů). Autor nezanedbal ani trailery k filmu, pro kapitolu *Návraty majora Zemana* četl denní tisk z roku 1999, jako prameny použil i televizní debaty, analyzoval čtenářské diskuse nad výstavou *Rituály normalizace*, použil učebnice dějepisu a vlastivědy i čítanky z posledních zhruba sedmdesáti let, sledoval tiskové zprávy ČT. Širokou pramennou základnou ukázal na nezbytnost studia různorodých

pramenů, včetně nejnovějších jako sociální sítě, pokud se chceme zabývat kulturou vzpomínání. V tomto směru je jeho práci v historické vědě třeba považovat za průkopnickou.

Je nasnadě, že mapování široké oblasti „mediálního provozu“ různorodých témat s sebou nese riziko snižování nároků na přesnost analýzy. Dle svých slov autor provádí „sondy“, nejedná se tudíž o kvantitativní či kvalitativní analýzu (například diskusí na webu) v pravém slova smyslu, jak ji známe ze sociálních věd. Na několika málo místech nejsou ani přesné odkazy na studované materiály (s. 185 - navazující diskuse, s. 231 – mnozí, s. 254 – pořad České sody, s. 258 – občané žádali, s. 291 – konkrétní čítanky, s. 320 – vágní odkaz na youtube). Přesto se nedomnívám, že by se autor zpronevěřil vědeckým metodám (ty své detailněji nerozebírá, hodnotu práce to však nesnižuje). Historická věda navíc nevybavuje zájemce o paměťová studia speciálními nástroji, její metoda spočívá v kritickém čtení pramenů a odhalování jejich významu. Autor tak mohl na základě kritického čtení dospět k velmi zajímavým a vědecky hodnotným výsledkům.

I když se autorovi podařilo splnit svůj cíl, tj. problematizovat proces vzpomínání na českou minulost a aplikovat přitom zahraniční koncepty paměťových studií, je třeba podotknout, že okruh těchto konceptů je výběrový a nutně omezený. Těžiště práce tak spočívá spíše v odhalování paměťového provozu kolem vybraných motivů, než právě v seznamování se zahraničními koncepty (jeden z cílů práce – s. 327). Jinak by se čtenář mohl ptát, proč chybí zmínka o M. Halbwachsovi či F. Bartlettovi a jejich dílech, proč není rozebíráno pojetí sociální paměti J. Olicka či W. Kansteinerja apod.

Bližší pohled na jednotlivé kapitoly však autorovy závěry poněkud problematizuje. Kdo je oním divákem (či divačkou), který sleduje činnost paměťového stroje, jehož je nedílnou součástí? Je tento stroj důvěryhodný pro obyvatelku Troubek, která při ničivých záplavách v roce 1997 přišla o sousedku i svůj dům, již se překládají pro srovnání traumatického zážitku z požáru Národního divadla v roce 1881 jako „kolektivní prožitek“ záplavy z roku 2002 (s. 61)? Není divadlo dějin, na němž se odehrávají paměti herců z první republiky či návraty majora Zemana, již poněkud potažené pavučinami pro současnou generaci dvacetiletých? Inscenuje se v jejich divadle vůbec „vzpomínkově nejexponovanější“ Pražské povstání (s. 33)? Upozorňuji tak na úskalí studia kulturní paměti, kdy je vzpomínání sice představováno jako tekuté, ale vztahováno k monolitickým „Čechům“ (poněkud ambiciózní název knihy) bez ohledu na jejich generační, genderovou, regionální či jinou příslušnost. Nedospěli bychom při odstranění monolitičnosti k poněkud jiným výsledkům? Paradoxně v tomto smyslu autor vybraným zacílením spíše potvrzuje než narušuje představu historie jako monolitické a objektivní. Proč replikovat pořád dokola tradiční kánon národní monumentality (autorovými slovy) a přispívat tak k jeho ukotvenosti v paměti dalších a dalších generací? Nenabízí se formování jiných, jinak zaměřených identit?

Celá problematika českého vzpomínání na minulost je však dosud velmi málo prozkoumána a autorovi musí být uznána nesporná zásluha na jejím odhalování. K nesporným kladům knihy patří podmanivý vyprávěcí styl, který nepustí čtenáře do poslední řádky. Kniha pro historický obor doslova objevuje nové dimenze, klade si problémové otázky a vybízí k zamyšlení, přitom zasazuje ryze českou materii do kontextu proměn vzpomínkové kultury v celoevropském i světovém měřítku. Možná by stálo za to popřemýšlet o anglické verzi knihy a nabídnout ji některému z nakladatelství s edičními řadami věnovanými paměťovým studiím (Routledge, Palgrave Macmillan).

Předkládaná práce splňuje požadavky standardně kladené na habilitační práci, přináší nové vědecké poznatky, obohacuje i baví, proto ji velmi ráda doporučuji k dalšímu postupu v habilitačním řízení.